

НОРМАТИВНА НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ РЕЗУЛЬТАТІВ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ СПЕЦІАЛІСТОМ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

NORMATIVE UNCERTAINTY OF THE RESULTS OF THE APPLICATION OF SPECIAL KNOWLEDGE BY A SPECIALIST IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Дунаєвська Л.Г., к.ю.н., доцент,

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики

Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті розглядається проблема нормативної невизначеності, пов'язаної із застосуванням спеціальних знань спеціалістом у кримінальному провадженні. Акцентується увага на змінах, внесених до Кримінального процесуального кодексу України Законом України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII, щодо спрощеного досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень, зокрема на суттєвому розширенні переліку процесуальних джерел доказів, що використовуються у провадженнях про кримінальні проступки. Окрім традиційних процесуальних джерел доказів, визначених ст. 84 КПК України, процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки також є пояснення осіб, результати медичного освідчення, висновки спеціалістів, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису (ч. 1 ст. 298¹ КПК України), що, у свою чергу, набуло подальшого розвитку в Законі України від 9 жовтня 2024 року № 4009-IX, яким внесено зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо оптимізації діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні.

Проаналізовано практику Верховного Суду, наведено правову позицію з постанови колегії суддів Трьох судових палат ККС ВС від 07.11.2024 у справі № 344/8350/22 (провадження № 51-1808км24), що висновок спеціаліста у розумінні ст. 298-1 КПК не є доказом у кримінальному провадженні щодо злочинів, а тому не може підтверджувати чи спростовувати передбачені ч. 1 ст. 91 КПК обставини, які підлягають доказуванню.

Розглянуто сутність спеціальних знань у кримінальному процесі та доказове значення результатів їх застосування спеціалістом у досудовому розслідуванні та під час судового розгляду. Звертається увага на нормативну невизначеність результатів застосування спеціальних знань спеціалістом у кримінальному провадженні.

Ключові слова: спеціальні знання, спеціаліст, висновок спеціаліста, висновок експерта, процесуальні джерела доказів, дослідження доказів, кримінальний проступок, кримінальне провадження.

The article addresses the issue of regulatory uncertainty related to the application of specialized knowledge by a specialist in criminal proceedings. Emphasis is placed on the amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine introduced by the Law of Ukraine dated November 22, 2018, No. 2617-VIII, concerning the simplified pre-trial investigation of certain categories of criminal offenses, particularly the significant expansion of the list of procedural sources of evidence used in proceedings on criminal misdemeanors. In addition to the traditional procedural sources of evidence defined in Article 84 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, such sources in proceedings on criminal misdemeanors also include statements by individuals, results of medical examinations, conclusions of specialists, readings from technical devices and instruments with photo and video recording functions, or from means of photo and video recording (Part 1 of Article 298¹ of the Criminal Procedure Code of Ukraine). These provisions were further developed in the Law of Ukraine dated October 9, 2024, No. 4009-IX, which amended the Code of Ukraine on Administrative Offenses, the Criminal Code, and the Criminal Procedure Code of Ukraine to optimize the role of specialists in criminal proceedings.

The article analyzes the case law of the Supreme Court, including the legal position set out in the ruling of the panel of judges of the Third Judicial Chamber of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court dated November 7, 2024, in case No. 344/8350/22 (case No. 51-1808км24), which stated that the conclusion of a specialist, as understood under Article 298¹ of the CPC, is not considered evidence in criminal proceedings concerning crimes and therefore cannot confirm or refute the circumstances subject to proof under Part 1 of Article 91 of the CPC of Ukraine.

The article also examines the essence of specialized knowledge in criminal proceedings and the evidentiary value of results obtained through its use by a specialist during pre-trial investigation and court proceedings. Attention is drawn to the regulatory uncertainty surrounding the application of such knowledge and the proper procedural status of the specialist's conclusion in criminal proceedings.

Key words: specialized knowledge, specialist, specialist's conclusion, expert opinion, procedural sources of evidence, examination of evidence, criminal misdemeanor, criminal proceedings.

Постановка проблеми. Інститут спеціаліста у кримінальному провадженні відіграє важливу роль у забезпеченні об'єктивного та всебічного дослідження обставин кримінального правопорушення. У зв'язку з черговими змінами до КПК України виникла нормативна невизначеність результатів застосування спеціальних знань спеціалістом у кримінальному провадженні. Зокрема, не встановлено чітких меж між висновком спеціаліста та висновком експерта, що спричиняє неоднозначність правозастосування, викликає сумніви щодо допустимості таких матеріалів як доказів. У чинному кримінальному процесуальному законодавстві відсутні уніфіковані підходи до оцінки та використання результатів діяльності спеціаліста, що створює передумови для суб'єктивного тлумачення та процесуальних помилок. Ці обставини свідчать, що вказана проблема потребує додаткового дослідження, що визначає її актуальність.

Метою статті є аналіз актуальних питань нормативної невизначеності результатів застосування спеціальних знань спеціалістом у кримінальному провадженні.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика нормативної невизначеності результатів застосування спеціальних знань спеціалістом у кримінальному провадженні активно висвітлюється у сучасній юридичній науці науковцями: Антоном П.Є., Бондар В.С., Волошин О.Г., Лук'янчиков Є.Д., Лук'янчиков Б.Є., Коваленко А.В., Михальчук Т.В., Михайлов В.О., Свобода Є.Ю., Сорока І.В., Тимчишин А.М., Торбас О.О. тощо. Однак, незважаючи на значний внесок дослідників, питання нормативної невизначеності результатів застосування спеціальних знань спеціалістом залишаються недостатньо врегульованими, що зумовлює потребу в подальшому комплексному дослідженні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Залучення осіб, що володіють спеціальними знаннями, до участі в кримінальному провадженні зумовлене його завданнями, у вирішенні яких може надати допомогу особа, яка володіє певними знаннями, навичками і досвідом. Своєчасне й обґрунтоване застосування спеціальних знань суттєво розширює можливості виявлення фактів, необхідних для встановлення обставин, які підлягають доказуванню в межах досудового розслідування кримінальних правопорушень і є одним із засобів підвищення ефективності розслідування.

Спеціальними знання є не загальновідомі в судочинстві наукові, технічні та практичні знання, що набуті в результаті професійного навчання чи роботи за певною спеціальністю особою, залученою як спеціаліст з метою допомогти слідчому чи суду з'ясувати обставини справи або надати висновки з питань, для вирішення яких потрібні такі знання [1, с. 22].

Відповідно до ч. 1 ст. 71 КПК України спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки, висновки та інші документи під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок [2]. Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо оптимізації діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні» [3] законодавець вніс зміни в ч. 1 ст. 71 КПК України і зазначив, що спеціаліст може надавати не лише консультації, пояснення, довідки, висновки, а також інші документи, при цьому не виокремив, які документи необхідно вважати іншими.

З метою забезпечення належної ефективності провадження окремих слідчих (розшукових) дій доцільно, а в окремих випадках необхідно обов'язково залучити спеціаліста у проведенні відповідної дії. Зокрема, кримінальний процесуальний кодекс зобов'язує слідчого, прокурора залучити до проведення слідчої (розшукової) дії особу, яка володіє спеціальними знаннями: під час огляду трупа обов'язкова участь судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта (ч. 1 ст. 238 КПК України); при проведенні огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, обов'язкова присутність судово-медичного експерта, який може вилучити зразки тканини і органів або частини трупа, необхідні для проведення експертних досліджень (частини 2, 3 ст. 239 КПК України); проведення допиту малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за потреби – лікаря (ч. 1 ст. 226 КПК України); при проведенні слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи забезпечується участь законного представника, педагога або психолога, а за потреби – лікаря (ч. 1 ст. 227 КПК України) [2].

На етапі проведення слідчої (розшукової) дії спеціаліст допомагає слідчому здійснити попереднє дослідження виявлених об'єктів з метою визначення в них ознак і властивостей, що мають доказове значення у кримінальному провадженні.

Зокрема, спеціаліст-криміналіст на місці події:

1) надає консультації слідчому (дознавачу) з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок;

2) з використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей;

3) виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення;

4) проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення;

5) відповідає за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображених про це даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього (п. 2.10) [4].

Також спеціаліст може бути залучений сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду для надання безпосередньої технічної допомоги, а саме фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо, а також для надання довідок, висновків та інших документів. Зокрема спеціаліст має право надавати висновки з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків, у тому числі у випадках, передбачених ч. 3 ст. 214 КПК України; надавати довідки з питань, що належать до сфери його знань, у випадках, передбачених ч. 3 ст. 245¹ КПК України; надавати довідки, висновки з питань, що належать до сфери його знань, щодо ідентифікації особи, зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, слідів вибуху або пострілу, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, сильнодіючих лікарських засобів (п. 9 ч. 4 ст. 71 КПК України). Під час дослідження доказів суд має право скористатися усними консультаціями або письмовими роз'ясненнями спеціаліста, наданими на підставі його спеціальних знань (ст. 360 КПК України) [2].

Доцільно зазначити, що відомості про хід та результати застосування спеціалістом спеціальних знань та навичок мають важливе значення для кримінального провадження. Проте законодавцем у ст. 95 КПК України не передбачено можливості допиту спеціаліста та отримання від нього показань, як процесуальних джерел доказів.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [5] доповнено кримінальний процесуальний кодекс України ст. 298¹, відповідно до якої у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки, окрім процесуальних джерел доказів, передбачених ст. 84 КПК України, також є пояснення осіб, результати медичного освідчення, висновки спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису. Законодавець зазначає, що зазначені джерела доказів можуть бути використані у кримінальному провадженні щодо злочину, але лише на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора (ч. 2 ст. 298¹ КПК України). В той же час у п. 5 ч. 2 ст. 99 КПК України зазначено, що довідки, висновки та інші документи спеціалістів можуть належати до документів. Тоді виникає питання: висновок спеціаліста є окремим процесуальним джерелом доказів чи документом.

Згідно з ст. 300 КПК України, висновок спеціаліста має відповідати вимогам до висновку експерта, які визначаються у ст. 102 КПК України. Відповідно спеціаліст несе кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок (ст. 384 КК України) та за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків (ст. 385 КК України). Тоді виникає питання: в чому полягає різниця між висновком спеціаліста та висновком експерта.

Таким чином розширено повноваження спеціаліста під час розслідування кримінальних проступків, оскільки спеціаліст може надавати не лише консультації, але й висновки. Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку висновки спеціаліста можуть бути отримані до несення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслі-

дувань і мають статус процесуальних джерел доказів. Тоді виникає питання: чи можуть формуватися докази за межами кримінально процесуальної діяльності.

Висновок спеціаліста у розумінні ст. 298-1 КПК не є доказом у кримінальному провадженні щодо злочинів, а тому не може підтверджувати чи спростовувати передбачені ч. 1 ст. 91 КПК обставини, які підлягають доказуванню. На це вказав Касаційний кримінальний суд Верховного Суду у постанові від 7 листопада 2024 року у справі № 344/8350/22. Такий висновок Колегії суддів ВС ґрунтується на наступному.

Обставини справи: водій, керуючи технічно справним службовим автомобілем, виїхав на смугу зустрічного руху, внаслідок чого допустив зіткнення з мотоциклістом.

Позиції судів першої та апеляційної інстанцій: суди попередніх інстанцій визнали винуватим та засудили водія за ч. 2 ст. 286 КК.

У касаційній скарзі сторона захисту стверджувала, що місцевий суд, при ухваленні вироку, не надав жодної оцінки висновку спеціаліста під назвою «Письмова консультація». Захисник вказував, що під час апеляційного розгляду ставив питання про повторне дослідження цього висновку, однак суд йому відмовив.

Позиція ККС: залишено без зміни ухвали апеляційного суду.

Обґрунтування позиції ККС: ККС зазначає, що спеціаліст має право надавати висновки з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків. Під час дослідження доказів

суд має право скористатися усними консультаціями або письмовими роз'ясненнями спеціаліста, наданими на підставі його спеціальних знань. Спеціалісту можуть бути поставлені питання щодо суті наданих усних консультацій чи письмових роз'яснень.

Як убачається з матеріалів кримінального провадження сторона захисту в суді першої інстанції заявляла клопотання про долучення до матеріалів кримінального провадження письмової консультації спеціаліста автотехніка, наданого у відповідь на лист захисника, у якому, серед інших, ставились питання щодо причин настання ДТП.

Із системного аналізу норм статей 84, 298-1 КПК випливає, що висновок спеціаліста у розумінні абз. 2 ч. 1 ст. 298-1 КПК не є доказом у кримінальному провадженні щодо злочинів, а відтак не може підтверджувати чи спростовувати обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачені ч. 1 ст. 91 КПК [6, 26].

Отже, застосування професійних знань і навичок спеціаліста сприяє виявленню та вилученню криміналістично значущої (доказової) інформації, обранню наукових методів пізнання об'єктивної дійсності, послідовності та результатів їх застосування. Оскільки використання спеціальних знань в кримінальному провадженні є важливим для процесу доказування і виконання завдань кримінального судочинства, то необхідно усунути нормативну невизначеність результатів застосування спеціальних знань спеціалістом у кримінальному провадженні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лисиченко В.К., Циркаль В.В. Использование специальных познаний в следственной и судебной практике. Учебное пособие. Киев: КГУ, 1987. 100 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI (із змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 30.06.2025).
3. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо оптимізації діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні: Закон України від 09.10.2024 № 4009-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4009-20#n19> (дата звернення 30.06.2025).
4. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 07.07.2017 № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> (дата звернення 30.06.2025).
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n620> (дата звернення 30.06.2025).
6. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (актуальна практика). Рішення, внесені до ЄДРСР, за листопад 2024 року / Упоряд.: управління аналітичної та правової роботи Касаційного кримінального суду департаменту аналітичної та правової роботи; голова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду О. П. Марчук. Київ, 2024. 37 с.